

Sebők Éva
Pax vobis

Ez a békegalamb csőrében nem olaját
hanem füstölgő békepipát hoz – kéken
füstölgőt – szépen s odaadja

az első jöttmentnek ki útjába akad
– hadd szívja. Szívja is az szívja
– ipafai fapipa helyett – magányosan

társtalanul s nyugtalanul. Vajha
legalább egy szívbe – az ő szívébe –
beköltözne tőle a béke... merengek

Bé-tizenkettes injekciókkal próbálok
erősíteni alultáplált illúziómat –
vagy ne tápláljak illúziókat?

Felebarátomban a mag-meghasadás elve
érvényesül: mosttól egyik fele barátom
másik fele belefojtana egy kanál vízbe.

A legközelebbi békegalamb már csupán
kis gyertyát hoz csőrében – kicsi
gyertya – melynek lángját szellő is

kiolthatja. S az azt követőnek
csőrében nem lesz semmi. Nagytestű
fekete madár lesz s egyszerűen
csak átrepül fölöttünk

Hiánytalan

Ha képes vagy ezerféle színből-
szagból-hangból meg ezerjóiúból
kikeverve elegyítve-vegyítve

úgy alkotni meg egy világot
hogy abból magadat már eleve
kiszűröd – nincs – elvitte a cica –

és ez már nem vágyalom-lázalom
– nem hiányzol többé magadnak –
akkor desztillálódsz át szellemivé

– hitből lettél ember – hitté
leszel – s akkor már csak annyit

mondasz – kívül-állón és felül-
emelkedetten: ez – világom.
Ez a világ – melyben gyönyörködöm

Károly György

AZ ÉŰ

Utassy Józsefnek

TAVASZ

A gomblyuk és a kert virágokkal tele,
fehér nyulak, fehér a Húsvét és a hit,
szívünk fekete csak, mint péntek éjjele,

mert nincs feltámadás, rigófüttyös csalit,
a szent mise, peszah hogy' jöhetne ide?
Csupán egy playmate-nyúl mutatja bájait.

Nyár

Poros bokrok között két lepke szédeleg,
ezer szárán virít a nyár, bután ragyog,
ibolyántúli kert, világtalan szemek,

tátott szájú kapuk, ziháló ablakok.
A messzi északon zúgnak a friss szelek –
jöhetnek zord telek, mert látom, vak vagyok.

Ősz

Az alma meg se ért, a körte is varas,
vöröslik ága már, gyümölcse sárba hull.
Csipetnyi kis halál az ősz, vagy majdnem az.

A hűvös köd leszáll, korábban alkonyul.
Mivégre volt a nyár, miért a friss tavasz,
ha csak hiánya fáj kimondhatatlanul?

Tél

Csillagszórós, csöndes karácsonyeste,
a gyertya gótikus fényudvarán át
fenyőszag száll s a ponty pocsoyaíze.

A gyermek izgatott, meglepetést vár,
végre a sok papír lehull zizegve.
Szederjes utcákon bolyong a szent pár

és fenn, a végtelen mennybolt kodak-kék,
kihűlő testében kong az üresség.

Hevér Zoltán

Óda

Már minden csókot elcsókoltam,
már másé minden ölelésem,
minden boldog szót kimondtam,
édes-szikkasztó szerelmeim
illatát szétszórta a szél –
hittem.

És újra sebezhető vagyok, megint
szétpattan rólam csigaházam,
útvesztők csomóin vágom át magam,
monszun áztatja fejem, s jégbe
fagy a lábam, de minden lépésem
halk, puha, akár gyermekszáj, ha alszik,
álmomban ringatom valóm, mi érdes,
kemény és fázik, didereg, ha fúj a szél,
hasít a végtelenség szele,
s üvöltve kéri ábel káint, a követ,
a bosszút dobja le, s emelje föl szívét,
a tisztát, fehérét, szivárvány-színeset,
mert bennem vannak ők, halottaim,
jók, gonoszak, s naponta gyertyát
gyújtok én törött ablakok alatt,
szilánkok őrzik az egészt,
a tenyeret, a simogatót, a könnyező
szemet, hajzuhatagok illatában fürödni
jó, mámor, felejtés, ajándék, jövő,
s mindent éltető egymás-szeretet.

És semminek nincs vége

Én Veled élek, már a kezdetekben.
 Mindörökre.
 Veled zárva egy ökölbe,
 egy mosolyba, nyíló virágba,
 tenyérbe.
 Megszegett mindennapi kenyérbe.
 Szürke háztetőkbe.
 Hegybe. Hullámba. Sírba,
 nevetésbe.
 Földre roskadásba. Ölelésbe.
 Kitárt ablakba.
 Ha az ajtó zárva, lakat-kattanásba.
 Kozmikus zenébe. Csönd-szimfóniába.
 Tücsök-ciripelésbe. Égi harsonába.
 Álom-gyermekünk szemébe.
 Vágyunk tengerébe, viharába.
 Hajad hulló hűvösébe.
 Öled melegébe-bogába.
 Szemed elfutó ívébe.
 Alvó szájad szegletébe.
 Minden nyugtató mesébe.
 Estébe és ébredésbe.
 Tebenned, a Mindenségbe.

MONORI PETRA (9 ÉVES, BUDAPEST)

NOÉ BÁRKÁJA

Papp Tibor–Prágai Tamás

A Sóház hallatán

Részlet a készülő beszélgetőkönyvből

Prágai Tamás: Egy találó fogalom segít, hogy beszélgetésbe kezdjünk irodalomról, művészetről, avantgárdról és rólad, vagyis az alkotásról, az alkotó életről. Ez elképzelhetetlen volna életutad ismerete, vagyis némi önéletrajziság nélkül. Te magad tavaly, a debreceni irodalmi napokon a „fiktív önéletrajz” fogalmát említetted. A tanulmány megjelent az Alföld folyóirat 2006/3-as számában, ebből beszélgetésünk során többször idézek majd. A felvetés alkalmat teremt arra, hogy saját fiktív önéletrajzodról beszéljünk, hiszen legutóbbi prózai műveidben részben saját életutad eseményeit dolgozod fel.

Papp Tibor: Soha nem készültem önéletrajzot írni. *Egy kisfiú háborús mozaikja* című, szociográfiai jelleggel megírt művem, amit önéletrajzi megnyilatkozásnak nevezhetek, a kecskeméti Forrás című folyóirat alkalmi felkérése indította el, ugyanis a *Szerelmes földrajz* című tematikus számba kértek tőlem szöveget, azzal az indítékkal, hogy vallomásszerűen írjak egy helyről, amely nekem nagyon kedves. Mivel tudtam, nem én vagyok az egyetlen meghívott, elgondolkoztam, vajon a többiek hogyan közelítik meg a témát. Feltételeztem, aki teheti, mert volt szerencséje hosszabb-rövidebb ideig valamilyen mitikus helyen lakni, a nagy történelemből fog egy darabkát kiszakítani, mint ha egy katonaruhából a gallér csillagokkal ékesített elülső sarkát vágná le ollóval, amit ékszerként lehet mutogatni, s ami mögé sok szín, sziporka, jellem, jelleg, kitartás becsúsztható, a hajdúruhás ősökötől a hadfinak bort öntő, jólelkű menyecskeig, a bajtársi odaadástól a lovak szeretetét magyarosan kimutató nyalka huszárig, a mogorva, nagy bajuszos, mereven pöffeszkedő ezredparancsnoktól a civilbe öltöző, békés családapáig, az egri várkapitánytól a kenyeret sütő paraszttasszonykáig. Behunyta szemeim előtt a lehetőségek filmjét bámulva oda lyukadtam ki, hogy nekem nem fűlik a fogam ilyesmihez. Hát akkor milyenmihez? Az alkotás születését megelőző szorongás egyre nőtt bennem, amiből, mint túlfeszített nyomástól a kalap a kuktáról, kipattant: mi lenne, ha szagokról, illatokról, bűzökről, parfümökről s a hozzájuk illeszkedő, alájuk bújó, velük szépítkező falusi világról írnék, arról, amit a Szatmár megyei, a térképen gombostűnyi Vállajon gyerekkoromban, még az igazi tudatosodás előtt átéltem, megszenvedtem, élveztem, megtapasztaltam. Hosszabb, tizenöt oldalas dolgozat született az ötletből, ami nagyjából egy könyvfejezetnek felel meg. Olyan jól sikerült a szagokkal kockázó játék, hogy kérték, írnék másról is... Következő témám a régi öregek lettek. A vállaji világban, ha valami rendkívüli történt, valaki például elvágta az ujját, nagyanyámék diófalevelet tettek rá, mert a „régii öregek” így csinálták. A pitymallat előtti kenyérdagasztás idejét és módját is az szabta meg, hogy a régi öregek mikor és hogyan csinálták. Azt is a régi öregekre kenték, hogy a rántásra mikor kell paprikát szórni, meg azt is, hogy a görögdinnyét búzakupac alá kell elrejtetni, úgy tovább eláll. Min-

dig mindenre jutott példa, a régi öregek úgy voltak jelen mindennapjainkban, hogy, bár nem láttuk őket, tudtuk, velünk vannak, ott ülnek a másik széken, vagy kimentek az udvarra, onnan véltük hallani a hangjukat, fagyott földön lépéseik kopogását, máskor pusmogva foltoztak, kukoricát morzsoltak, lefekvés előtt kimentek pisilni, ittak, bal kézben fogták a szalonnát és a hozzá való kenyeret, jobb kézben a bicskát, s az ő nyomukban mi is imigyen igyekeztünk cselekedni, élni. Ez lett a második, szociográfiai szándékú írásom. Miután ezzel a darabbal elkészültem, megpróbáltam felmérni, érdemes-e még egy-két ilyen fejezetet megkomponálni, ugyanis ezeket csokorba lehetne fogni, s úgy kihozni belőlük valamit. Megírtam hát néhány ilyen jellegű beszélyt gyerekkorom játékaikról, nyáron *csürköztünk*, télen *sikangóztunk*, szüretelésről, betegségről, lábtörésről stb., amikor is kirajzolódott előttem egy igazi nagy egység: egy könyv lehetősége. Úgy véltem, az a legegyszerűbb, ha a könyvet az oroszok bejövetele előtti időkkel kezdem, három-négy éves korommal, amikortól az emlékezetemben már rögzítődtek események, képek, hangok, szagok, félelmek, örömök, templomi csendek és bombarobbanások. Arra az elhatározásra jutottam, hogy ezeket a foszlányokat kell írásomban visszaadni, nagyon egyszerűen, belemagyarázás nélkül, nyersen, úgy, ahogyan a gyermek látta az akkori világot. A szagok meg a régi öregek fejezet tökéletesen beleillett ebbe a keretbe. Végül oda lyukadtam ki, hogy emlékezetem kezdetétől az oroszok vállalji bejövetelét követő egy-másfél évet felölelő időszakot fedhetné a könyvbéli események legyezője. Így állt rá írásom az önéletrajzi vágányra. Az adatok nem könyvtári kutatás eredményeként, hanem emlékezetemből jöttek elő. Például az: mikor vonultak be az oroszok Vállajra. A vidéki élet pulzusának lüktetését a rügyek megjelenése szabályozza, a gólyák tavaszi érkezése, a fecskék őszi távozása, a búzakaralás sárgulása, a gyümölcsök érése, almáé, dinnyéé, aratási körtéé, és a nagy falusi ünnepek, amikor felgereblyézik az udvarokat meg az utcát, és megszépítik a tornácot, ami ha piros téglás, akkor újrafestik, és amikor, akár messze földről is, vendégek jönnek, úgyszintén nyomot hagyó ünnep a falusi búcsú és sok másik jeles nap, melyhez a falusi emberek utólag az eseményeket kötik, például a búcsú, Vállajon Péter-Pál napja, június 29-én és a Vendel-napi október 20-án.

Prágai: Van ebben valami megrendítően archaikus. A Prédikátor szavaira emlékeztem. Másfelől eszembe jut, hogy *Inka utazás* című regényem legelején az idő ilyen tagolásának lehetőségét vetem fel. „A hóvirág. A kankalin. A számóca ideje. Az árpával érő körte ideje. A szilvaszedés. Dió. A szüret. A kökény, a csipke, a naspolya ideje... Embernek és állatnak ilyen – konkrét és valóságos – ideje nincsen” – írja lelkesen a jelképes Inka, vagyis a somogyi Zselic dzsungelétől megrészegedve antropológus-szépítő hősöm. A Vendel-nap a pásztorok legnagyobb ünnepe volt az inspiráló, alámerült zselici régiségben.

Papp: És anyai nagyapám, a zömök termetű patriarcha, az elvitathatatlan családfő és nagybátyám nevenapja is, amit a család mindig nagy pompával ünnepelt meg, tizenkettőtől délután négyig-ötig tartó ebéddel, húsvesssel, sült hússal, töltött káposztával, házilag készített hatalmas tortákkal és három-négy tagú cigánybandával, melynek muzsikája összeolvasztotta a családot, ugyanis alkonyatra már mindenki énekelt, az öregebb férfiak pusmogva és basszus hangon, az asszonyok élesen és magasan, a gyerekek cérnavékonyan. A te-

hetősebb családoknál ezek az összejövetelek hasonlóak lehetnek országszerte a huszadik század elejétől a negyvenes évekig. Gyarmathy Mihály, a párizsi *Folies bergère* nevet viselő revüszínház magyar származású művészeti igazgatója és részben tulajdonosa is hasonló jelenetet ír le poétikailag nehezen értékelhető kis verseskönyvében a purím ünnepről, a Balassagyarmat környékén élő jó módú zsidó rokonok összejövetele is nagy ebéddel indul, és zenével, szentimentális énekléssel fejeződik be. Nos, az oroszok 1944-ben, egy jeles családi napot követően, ebből adódik a pontos dátumra való emlékezés, Vendel napja utáni vasárnapon jöttek be a faluba, október huszonkettedikén. Akkor már olyan nyomorúságos időket éltünk, hogy nem jutott se idő, se kedv a nagy ünnepelésre. Ezen a bizonyos napon tompított fényű vasárnapi ebéd várt bennünket, a nagy ház lakóit: Vendel nagybátyámékat a három gyerekkel, anyámat a húgommal meg velem, valamint nagymamát és nagytatát. Az első orosz katona ebéd közben nyitotta ránk az ajtót, fasisztát keresett, többnyire a szekrények kisebb fiókjában, de, úgy gondolom, mivel semmi neki tetszőt nem talált, elég gyorsan és meglehetősen elégedetlen arccal, az ajtót keményen becsapva távozott. A könyvem írása közben kérdezősködtem szakemberektől, szerintük mikor jöttek be Vállajra az oroszok. Nem tudtak rá pontos feleletet adni. Aztán találtam egyszer egy Szatmárnémeti környéki, második világháborús hadi állapotokat taglaló fejezetet valamilyen könyvben, mely szerint 1944. október 20-a táján nagy harcok voltak Szatmárnémeti és Nagykároly között, amiből azt szűrtem le, hogy e csaták végén indultak el az oroszok Vállaj és Nyírbátor felé. Hozzá kell tegyem, nem sokkal a bevonulás után szemtanúja voltam annak is, hogyan deportálták Vállaj felnőtt népét az oroszok. Kisfiú voltam, igazából nem fogtam fel, mi történt. Csak azt tudtam, hogy rémes, amit a falu embereivel, asszonyaival csinálnak. Ezt is megírtam a könyvben, de nem az oroszok bejövetelével szakítottam véget a történetnek, hanem azzal, hogy néhány évvel később hogyan érkeznek haza a Szovjetunióból a deportáltak. Hajdanában a falvakban a vonat érkezése vagy indulása ünnepi pillanatnak számított. Vállajon nem volt vonat, busz is csak negyvenhétől. A busz este nyolckor érkezett a faluba, ez, különösen télen, már sötét estét jelentett. A falusiak korán fekszenek, kilenc felé már ágyban vannak, mégis, este kijártak a falu közepére, megvárták a buszt. Háromnegyed nyolc tájt kimentek a buszmegállóba, lesték, hátha hazatér valaki közeli hozzátartozóik vagy ismerőseik közül. Ezt még megírtam tehát, itt fejeztem be a könyvet. Így született első önéletrajzi munkám: *Egy kisfiú háborús mozaikja*. Nem volt fikatív, mert legjobb tudásom szerint úgy írtam meg, ahogy gyerekként átéltem.

Vállaj, 1955. október

Prágai: Az irodalmi igényű önéletírás, a dokumentum, a valós pilléren álló „fél-fikció” számomra érthetetlen módon ritkább vendég nálunk, mint a nyugati könyvesboltok polcain. Pedig lenne mit feldolgozni. A múlt század traumái, a háborúk, veszteségek, tömeggyilkosságok, haláltáborok, a kitelepítés, bebörtönzések... Nemzedékem viszonylagos békeidőben és egy megszelídült és önmagát átfesteni készülő diktatúra díszletei közt nőtt fel, s úgy érzem, az előttünk járó generáció, apáink, nagyapáink generációja, előlünk is kendőzte ezt a feledésre ítélt múltat. Ezért tetszett a vallomásod: a sok kendő közül egyet föl-lebbentett. Nem tervezted, hogy ugyanezt megírod ötvenhatról?

Papp: Második prózai kirándulásomnak, az *Olivér könyvének* egészen más a fogantatása. Összefüggő novellákat kezdtem írni, összefüggők anynyiban, hogy egy Olivér nevű huszonéves magyar egyetemista mindegyiknek a főszereplője, aki a belgiumi Liège-ben, nagyjából ugyanott és ugyanakkor diákoskodott, ahol én is, menekült ösztöndíjasként. Amit Olivérről írtam, megtörténhetett volna velem is. Megtörténhetett volna, de nem úgy, ahogy leírtam. Kétségtelen, a könyvben bizonyos bekezdések, oldalak valós eseményeket ábrázolnak, de ugyanakkor bőven található olyanok is, amelyek a képzelet szüleményei. A kettőnek a keveréke adja meg a *fiktív* igazi értelmét. Azt semmiképpen nem akartam, és ma sem akarom tisztázni, mi történt meg valóban és mi nem; ez maradjon homályban. Egyszer, tiszta véletlenségből, beugrott képzelődéseimbe a dédnagypapa alakja. Azt, hogy az ember igazán körbejárja, érzékletesen leírja, hogyan élt egy menekült diák nyugaton, nehéz összehozni, ha nincs egy mögöttes hazai, a távoli háttér drapériáját életre keltő kapcsolat. Nem erőltettem a hazai szituációt, de ez az alak nagyon kapóra jött. A *vendégszöveg* kifejezés mintájára, amit a hatvanas évek végén én röpdítettem föl, *vendégszereplőnek* nevezném. Más írótól kölcsönöztem, nem elloptam, kölcsönöztem. Dédnagyapja kalandjaira Olivér sokszor visszaemlékezik, amikor azt a koordinátarendszert igyekszik magának megteremteni, honnan jön, hová megy egy világgá menekülő, de magyarságával terhelt fiatalember. A dédnagypapa-történetek fiktívek, természetesen, de alávetik magukat az eredeti szerkezetnek, szóhasználati típusnak. Megtörténhettek volna, de nem a valóságban, hanem csak abban a könyvi környezetben, ahonnan dédnagyapa származik. Már a könyvi valóság is fiktív, ezek a részek tehát duplán fiktívek.

Prágai: Klasszikus fogalmakkal élve: valószínű és valószínű, de valószínűsége egy letűnt világ valószínűsége. Nemcsak távoli, hanem letűnt.

Papp: Lehet, hogy az írásaimban előfordul egy-egy romantikus felhang, de tudatosan soha nem akartam romantikus lenni. A szentimentalizmust igyekeztem mindig elkerülni. Ez a fajta alapállás lett számomra a mérvadó: kerüljük az önéletírást, a személyiség megnagyítását. A kivételes önéletrajzban, Kassákban például, a világ működését látjuk. Az *Egy ember életében* az egész világ lüktet. Jó, Kassáknak is elég nagy volt az egója, hogy ezt vállalja. De ehhez is bizonyos adottságok kellene, amikor bizonyos lehetőségek és szituációk összejátszanak. Úgy érzem, az én korosztályomnak ezek nem adódtak meg. A kitérüléstől inkább óvakodni kellett. Többek közt azért, mert 1956 olyan esemény volt Európa és a mi életünkben is, amelyet nagyon higgadtan kell a helyére tennünk. Csínján kell bánnunk a formával is. Ötvenhatról írni, leginkább azoknak, akik megélték, és én is ezek közé tartozom, csak nagyon óvatosan

lehet és nagyon hidegen, mert különben szentimentális ömlengés, hőzöngés, burjánzás lesz az egészből: ki ne találkozott volna valamelyik ausztriai menekültlágerben Mindszenty két-három sofőrjével?...

Prágai: Az ötvenhatos forradalom jelentőségét az igazán jelentős gondolkodók általában hamar felismerték. Hannah Arendt például a magyar forradalmat a francia forradalomhoz hasonlítja, és példaértékűnek, a szabadság iránt elkötelezett nép megmozdulásának tartja. Véleménye ismert, gyakran idézik. Ezt például a neten vadásztam: „Nem volt káosz, nem volt rablás, nem volt fosztogatás. Tömeges boszúálló emberölés sem történt – a néhány ÁVH-tiszt nyilvános felakasztása rendkívül mértékletességről és körültekintésről tanúskodott. A talán előfeltételezhető csőcselékuralom helyett majdnem azonnal, a felkeléssel egyidejűleg megalakultak a forradalmi és munkástanácsok. E tanácsok megválasztása és működése legvilágosabb jele volt a diktatúrával és a zsarnoksággal szemben a demokrácia és a szabadság fellendülésének.” (Arendt, H.: *The Origins of Totalitarianism*, 1958, pp. 480–510.). Ötvenhatban, néhány napra, egy nép önszerveződése történt meg. Ez a világtörténelem egészét tekintve is rendkívül ritka esemény. Amikor fiatalon Nyugatra kerültek, mit érzékeltek kisugárzásából? Egyáltalán: fel tudták volna a kapcsolatot a nyugati értelmiséggel?

Papp: Ahogy kiérkeztünk, ötvenhat aurája, kisugárzása nagyon foglalkoztatott bennünket. Amint gügyögni tudtam franciául, előadást tartottam a forradalomról Liège-ben a Szocialista Egyetemi Diákszövetség székházában, őket ott nagyon foglalkoztatták az események. Rosszul beszéltem, de elmondtam, amit akartam, és ennek lett is visszhangja. Számomra az a felismerés is fontos volt, hogy íme, a liège-i egyetem holdudvarában a diákok összeülnek és érdeklődnek a téma iránt. A magas szférába nem nagyon láttunk bele... Megjelent például Jean-Paul Sartre híres folyóiratának, a Temps Modernes-nek egy száma az ötvenhatos forradalomról, azt sokunk megvette. Volt benne, emlékszem, néhány dolog, ami nem nagyon tetszett, másokat viszont fontosnak tartottunk. Rájöttünk, hogy a vörös diktatúrát kikezdő igazi rombolás az, amikor egy baloldali francia értékeli világrengetőnek, ideológiai mérföldkőnek a magyar forradalmat. Amit Arendt mondott, hogy gyökereiben mintaforradalom volt és tiszta volt, egyszerű helyzetemből kifolyólag én is mindig hangoztattam. Hiszen abban az időben munkás, azaz egy hétköznapi melós voltam. Olvastam az Irodalmi Újságot, de gyárban dolgoztam. Nekem az volt az érzésem, így rakódott le bennem, s mindmáig nem cáfolta meg semmi, hogy a diákok lobbantották föl a forradalom lángját és a munkásság mögéjük állt, a forradalom számomra nagyon egyszerű, tiszta képlet. Azok szegültek szembe a forradalommal, akik féltették elért pozíciójukat, félték a múltbeli tetteikért járó felelősségre vonástól. A liège-i szocialista diákszövetségbe azért hívtak meg, mert érdekelte őket, hogy egy szocialista beütésű melós hogyan vélekedik a magyarországi eseményekről. A kérdések nagyon naivak voltak. Igaz-e, hogy oroszok harcoltak a forradalmárok ellen? Nem Kádárék csapatai? Igaz-e, hogy a forradalmárok kegyetlenkedtek? Amire azt feleltem, ez csak akkor lehetne kérdés, ha a magyar forradalmárok támadták volna meg a Szovjetuniót, de tudtommal a pesti srácok nem vonultak be tankokkal Moszkvába.

Prágai: Ez ennyire nem derült ki Nyugaton?

Papp: Szerintem bőven kiderült. De a nyugati, baloldali értelmiségnek van egy szervi hibája. Hitből gondolkozik. Nem gondolkozik előbb és utána foglalkozik a hittel, hanem először a hitbe kapaszkodik bele, csak azután következik a gondolkodás. Az akkori kommunistaszimpatizánsoknak szent meggyőződése volt, hogy a Szovjetunió tökéletes. Olyan nincs, hogy az megtámad egy kis országot. Sokat boncolgatva ezt a kérdést, mára oda jutottam, vannak

Liège, 1960

ismerőseim, akik ma is kommunistának vallják magukat, fiatakoruknak a kommunizmus volt a nagy reménysége... Mit akarsz, kérdezte egyik barátom, hogyan változtassam át ezt a reménységet öregkoromra?

Prágai: Mint a *Barbárok a kapuk előtt* című film hőse... A hatvannyolcas, baloldali egyetemi tanár megöregszik, kiderül, rákos... A fia drága magánintézményben szeretné kezeltetni, de ő berzenkedik ez ellen... Ragaszkodik a rosszul működő állami egészségüghöz. Következetes, mert nem tud elszakadni a régi szerepeitől. Visszatérve az önéletírásra. Nyilván többféleképpen meg lehet közelíteni az önéletrajzot mint formát, a kérdésnek szép irodalma van, s az *Egy kisgyermek...* és az *Olivér könyve* is más-másképpen teszi ezt. Az *Egy kisfiú...* inkább a szociográfiai háttér, valamint a személyes emlékezet, személyes tudás, a történelemtől való, „oral history”-ként emlegetett tudás felől rajzolja meg az önéletírás határait, az *Olivér* azonban nem. Ezt az Alföld említett számában magad is értelmezed: „nem a hűség, hanem a logikus igazság, melyben az események időbeli szerkezetében, vagy a történések helyét illetően nincs ellentmondás, olyan logikus igazság, melynek van materiális alapja, és nincs valótlan következménye”. Miért érezted, hogy ezen a módon kell az önéletíráshoz közelítened?

Papp: Rájöttem, hogy engem a próza is csak akkor érdekel, ha kreatívan tudok hozzájárulni. A *Kisfiú* írása közben, nevezzük ezentúl csak így az *Egy kisfiú háborús mozaikját*, csak a mondatok szintjén tudtam kreatívan megnyilvánulni. Mikor elkezdtem írni az első *Olivér*-oldalakat, s nem

úgy fogtam hozzá, hogy most *Olivér könyvét* írom, valami előjött, fölsejlett, bontakozott, tárulkozott, nyitotta szirmait, mint egy virág, aztán rájöttem, ebből az anyagból egy novellát kellene csinálnom. Adva van például a liège-i magyar diákkolónia, amelynek én is tagja voltam, de én nem az én liège-i diákságomat akartam megírni! Az eseményeket, amelyekről írtam, bármelyik magyar diák ugyanúgy átélhette volna, mint én. Átélhette volna, de nem élte át. Ez nekem a

valóság helyett a logikus igazság. Semmilyen történelmi adottságot nem borít föl. A történelem, a földrajz a maga helyén jelenik meg. De a történesek nem feltétlenül igazak.

Prágai: Ez klasszikus fogalmakat, például az egyedi és általános kérdését érinti...

Papp: Igen. Tulajdonképpen amikor a „logikus igazság” beugrott, éreztem, helyben vagyok. A fiktív önéletrajz... nem, még nem. De a logikus igazság meggyőző.

Apám vasúti tiszt volt, forgalmista a tokaji állomáson. Nagy büszkeségemre volt, hogy ő indította a vonatokat. Hengeres piros vasutassapkában, vasalt fekete egyenruhában, hóna alatt a palacsintasütőnek becézett nyeles koronggal, melynek magasba emelése jelezte a mozdonyvezetőnek az indulást, elegáns cövekként állt a vonat mellett, az állomás előtt. Már eszemnél lévő gyerek voltam, amikor ledoktorált. A Debreceni Tudományegyetem aulájában ünnepélyes keretek között, tógába öltözve vette át a diplomáját. Tokajban hatalmasodott el rajtam az első igazi nyelvi izgalom a *sóház* hallatán: sose láttam, csak elképzelttem. Annyira bennem volt, mint a krampácsolás csontomba szívódott üteme, mint a tolatómozdonyok chorijambikus szuszogása. Nagyon tetszett. Többször hallottam a nagyoktól, de fogalmilag nem tudtam hova tenni, mi az, hogy *sóház*, értettem is, meg nem is. Azaz, amit értettem, az a szó szerinti értelme volt: egy ház sóból. Kristályokból. A többi a képzeletem tette hozzá: ha rásüt a nap, szikrázva ragyog, talán ablaka sincs, mert a só olyan, mint az üveg, nem is ház, hanem nagy fehér palota. Áttetszőnek, csillogónak, tejködösnek, tornyosnak, szemérmetlenül tisztának, csengő-bongónak és ezerféle egyéb ragyogásúnak képzeltem el. Később tudtam meg, hogy melyik híd mellett állt, s hogy hajdanában a *sóvár* háza volt. Ma is szívesen eljátszom a sóból építkező gondolattal, a sófényű csillagokkal, a sókristálypapírral meg a sötétövel. Tokaj nekem nem a világhírű borvidék gyémántcsillogású központja volt, hanem egy meghitt melegséget árasztó falu a Kopasz lábánál, a Tisza mellett. A nagy folyó szőke vize nyáron selymes volt, nagyon finom volt fürödni benne. Fürdőfelszerelésünkkel, törülközőkkel és némi elemőzsiával fölfegyverkezve átkeltünk a hídon, és elindultunk a túlsó parton a folyásiránnyal szemben fölfelé a „tehenstrand” elnevezésű partszakaszig, ahol lapos, homokos partja volt a folyónak. Nekem apám a víz szélén egy kis gödröt ásott, s abban fürödtem. Itt találkoztam először az életveszéllyel. Kis gödrömből kimászva, amikor szüleim rám éppen nem figyeltek, elindultam befelé a folyóba, melynek lapos partja egy darabig biztonságos volt lábaim alatt; a baj ott kezdődött, amikor már nyakig voltam a vízben, s a víz felhajtóereje erősebb volt, mint én. Az áramlás lassan sodort, anélkül hogy ellen tudtam volna állni, a mélyebb víz felé. Akkor már segítségért kiabáltam, mert éreztem, hogy itt a végzetem. A szemeimmel, melyek néhány centire voltak a víz fölött, a vízi pusztaság végtelenségét láttam, minden nagyon messze volt, s az áramlás a messzeség felé sodort, képtelen voltam megfordulni. Apámékat se láttam, mert ők a hátam mögött, a parton voltak. A nagy szőke vízi síkság olyan simának tűnt, mint egy üveglap. Már a szájam szélét nyaldosta a víz, amikor apám elkapott, mint egy kiskutyát, s kivitt a partra.

Prágai: Két irányba léphetnénk tovább. Tér/kép/verseid szövegszervező elve a térkép, amely nem illusztrálja, hanem szervezi, inspirálja a szöveget.

A kreáció, az alkotás a vizualitás révén mutatkozik meg. Mintha ez lenne egyik alapanyaga, alaprétege. A másik mégis a személyes történet. Az ötvenhat előtti idők anyagát, történeteit használod fel, a szövegben sok valós anyag, valós élmény lappang. Hogyan inspirálja ez a „valós hordalék” a fikciós önéletírást, és miért éppen ezeket a történeteket használod fel? Miért emelsz ki egy motívumot?

Papp: Az egész időszak a fejemben motoszkál mindóta. Egy fiatalember nyomorát, örömét ragadom meg: azt, hogy akkor is élni kellett. Nem lehetett mindennap halálszomorúnak lenni, nem lehetett úgy élni, hogy közben az ember nyakát szorítja a kötél. Adódtak szép, kellemes napok: sikerek, lányok, vizsgaeredmények, majálisok, izgalmas kártyapartik, játékos fürdőzések a lusta Kraszna langyosra melegedett vizében, izzasztó kirándulások kerékpárral Debrecentől Sárospatakig, olimpiai aranyak fölött érzett örömök. Még olyan is volt, hogy néha oda jutottam, hátha ezeknek, elnyomóinknak mégis igazuk van, hiszen nagyon szegény létemre, az más kérdés, miért voltam olyan szegény, kollégiumban lakhatok, középiskolában tanulhatok, sportolhatok, csillagászkozhatok; gimnazistaként egy csillagász szakkör tagja voltam, találkozni akartam a megfoghatatlan mindenséggel, megismerkedni a földön kívül: a debreceni egyetem csillagdjába jártam ki a szénfekete éjféli égen kapaszkodó égő parázsdarabkákat kémlelni, s tanultam nevén nevezni családi formációba rögzült alakzataikat. Ám amikor hidegen végiggondoltam mindent, pontosan tudtam, milyen kilátástalan, milyen dramatikus a helyzetem, amit csak súlyosbított az, hogy érettségi után robotoló gyári munkás lettem. Ilyen körülmények között természetesen felmerül a menekülés problémája is: miért menekül valaki? Nem világrengető eseményről van szó, mégis a világ, a kis bejárt, kitapogatott, ismert világod megrendüléséről. Egyszer csak nappalodból a nap eltántorog, életed szélső házai mellett hernyóruhában oson a menyasszony. Szólnak a gyárban, hogy az ávosok kerestek, legjobb lenne, ha eltűnnél. Nem nagy dolog: majd újra visszajönnek, eszel, iszol, a zsebedben kotorászol valamilyen levélke után, amit talán oda sem tettél, dolgozol, hideg vízben borotválkozol, mert lusta vagy vizet melegíteni, lehet, hogy letartóztatnak, bíróság elé visznek, s ott kiderül, nem követtél el semmit, aztán elengednek. De, ismerve az akkori helyzetet, már csak azért, hogy legyen valakin ütni, rád foghatnak ezt-azt. Ilyenkor nincs más kiút, mint a menekülés. Holott egészen ötvenhét elejéig élt bennem a remény, hogy még kialakulhat egyfajta kiegyezés, ami nem igazán lesz jó nekünk, magyaroknak, de valahogy majd élni lehet vele. Elég komolyan foglalkoztatott ez a probléma, mert nekivágni úgy a világnak, még akkor is, ha most úgy néz ki, hogy, mint sokan mások, te is át tudsz menni a határon, nekimenni úgy, hogy nem tudsz nyelveket, nem tudod, mi lesz, miből élsz meg, nem tudod, odaát mi van; olyan vállalkozás, amihez egy pillanatnyi felbuzdulásból született elhatározás nem elegendő. Az világos volt előttem, hogy az „odaát” nem egy kerítéssel elválasztott ugyanezt a világot jelenti. Nyilván ott is állnak fák, ott is másznak hernyók a leveleken, ott is járnak WC-re az emberek; persze semmiképpen nem úgy, mint te két évvel előtte a miskolci gyári latrinára, ahol egy hosszú vízszintes rúdon letolt pufajkanadrággal, egyensúlyuk érdekében térdükre hajolva egymás mellett ülve-billegve beszélgetnek a kerges kezű, komor szakik, akik nemcsak könnyítenek magukon,

hanem pihennek is a kesernyés büzt árasztó, hosszú, nyitott pöcegödör fölött, melyet a jól látható ürülék folyékony kásája tesz félelmetessé alattuk. Az odaát egy üveg mögötti világ, de a te oldaladról nem látsz át az üvegen. Nem elég feltételezni, hogy valaki megengedi neked, hogy egy csűrben meghálj a szalmán, az ébredést kell tudnod elképzelni, mindazt, ami a felkelés után következik. Mit fogsz reggelizni, hol fogsz mosdani? Örökké ugyanazt nem veheted magadra, inget-gatyát kell váltani, de honnan, miből? Elszakadsz a könyvektől, mert azon a nyelven nem tudsz olvasni. A megélhetésedért valamit tenned is kell. Dolgozni. De ez a munka hova vezet? Mire? Miben fog különbözni az itthonitól, nem az elvégzés tekintetében, hanem abban, hogy mit hoz neked? Megfizetnek. Na és? Attól még nem tudsz tanulni, előrelépni. Attól még gyötörhet a kilátástalanság. Olyan egyedül leszel, mint az a varjú, amelyik enyhén ködös téli reggeleken hátul a kertben sétál a friss havon. A nagy fehér lepedőn egy fekete szorongás. Tudván tudod, hogy a nyugati világ csillogása, amit filmekben, híradókban láttál, úgy húz magához, mint a délibáb. Ha elmész, örökre itt hagyod anyádat, apádat, testvéredet, rokonaidat, barátaidat, jelentéktelen kis szerelmeidet, melyek ebben a megvilágításban váratlanul megnagyobbodnak szemed előtt. Ma nagyon sok ember számára érthetetlen, mért ment ki valaki. Aki akart, az a kétszáz ezer, kiment, aki akart, maradt... de az elhatározás drámai volt.

Prágai: Az egész korban van valami abszurditás, az egész ötvenhat előtti időben, ahogy ezt, mondjuk, a *Tanú* című film idézi. Neked ugyanakkor egy másik valóság is adódott, vasutascsaládod, édesapád miatt. Átlagosan két-három évente máshová telepedtetek, más városba, vasútállomásra, ahol a vasutashierarchiában előmenetel vagy egyszerűen munkalehetőség adódott. Ez a sajátos „hánytatott sors” számomra is ismerős, szintén vasutas felmenőim miatt: apai nagyapám Bácska és Bánát vasútvonalai mentén nőtt fel.

Papp: Tokajból Csapra helyezték apámat. Maradtunk a Tisza mellett. Országhatárnak akkor ott nyoma sem volt, csak 1945 után kebelezték be a testvériséget hirdető szovjetek. Az állomás főépületében laktunk. Az érkező vonatok minden rezgése-mozdulata talpunk alatt bizsergett, minden hangja levegőnkben vibrált, s be-belátogatott hozzánk a mozdonygőz fémes illata és a hatalmas masina karcolós, durva füstje is, de akkor még vasutaséknál ez volt a természet rendje, amit úgy kellett elfogadni, amint melléjük rendelte a címerében szárnyas kerékkel büszkélkedő MÁV. Az induló vonatokról a váróterem ajtaját nyitó kapus rekedtesen ropogó kiáltása tudósította az utasokat: „Satarataújhely–Ungvár–Munkács beszállás”, meg értesített minket is, az állomásépület lakóit, s ennek köszönhetően együtt éltünk a menetrenddel. Miután az ablakban állva a cselédlányunktól tanult versikét, ki tudja, hányadszor, belekiabáltam a kék égbe: „*Gólya, gólya vaslapát, hozzád nekem kisbabát*”, kérelmem meghallgattatott: megszületett a húgom, Marika. Később, érettségije táján, amikor születési anyakönyvi kivonatra volt szüksége, születése helyének annyiban jutott különleges szerep, hogy egy darabig úgy nézett ki, a hivatalos papírt nem lehet beszerezni, ugyanis negyvenöt után Csapot a Szovjetunióhoz csatolták, ahol, országaink közötti barátság ide, barátság oda, vélhetően örömmel és minden módon fékeztek az efféle hivatalos iratok kiadását. Csapon vittek el szüleim először moziba, a *Hófehérke és a hét törpét* láttuk, évekig énekelgettük anyámmal a film egyik fülbemászó dallamát, különös örömmel for-

gatva fogaink között néhány érthetetlen angol szót. Csapról Gyöngyösre helyezték apámat, aki a hierarchikus létrán elérte azt a szintet, hogy ha áthelyeztek bennünket valahová, mindig lakást is kaptunk, s az többnyire az állomás-épületben volt, kivéve Gyöngyösön, ahol a Kálvária-hegyen egy villaszerű, kétlakásos épületben helyeztek el bennünket, melynek hatalmas, ház alatti, boltíves pincéjében sampinyongombát tenyésztett egy közelben lakó férfi, aki elég sűrűn látogatta a bőven termő gombatelepet. A pókhálós, gyéren megvilágított pincében a közepén sikló keskeny ösvény két oldalán, mint fővő víz tetején a buborékok, táncoltak a fehér gombagombocskák, labdácskák, burjánzottak, habzottak, nőttek, helyet követelve dagadó kis testüknek. Olyan volt a pince padlata, mint a réten havazás után a fűkupacokra terített dimbes-dombos hókabát. A levegő telítve volt friss gombaillattal, mely rám serkentően hatott. Úgy emlékszem vissza rá, mint egy pezsgőfürdőre, mely megmozgatja az izmokat, felpeszdti a vért. Poros, de Csap után fényesen elegáns városka volt akkor Gyöngyös, a Mátra felől tavasszal friss, fűillatú szellőkkel, ősszel a szőlőskertek nehéz illatával locsolt akácfás járdáival, álmodozó, városiasan öltözött földszintes házacskáival, a mi vidékünkön a város szíve felé ereszkedő, meredek utcáival, ahol eszeveszett szánkózás folyt a szikrázó téli havon, és a hegy, valójában csak domb lábánál kotlósként ülő elemi iskolájával, ahol első elemiben Macskásy igazgató úr osztályában a betűvetéssel ismerkedtem meg Kabdebó Lóránt, akkor még rövidnadágos kisfiú, ma tekintélyes egyetemi tanár társaságában. A vasutassors Gyöngyösről Bánrévére penderítette családukat. Az állomás főépületében laktunk, ahonnan egyedül, nagyiúsan, a falusi iskola második osztályába jártam. Egy fiatal, bő hajú tanító néni okosító szavai vezéreltek a tudás birodalmába. Néha apám elvitt a futballpályára, ahol a falusi csapat bajnokit játszott egy másik faluból jött együttesel, kerékpárjára támaszkodva gyakran ott volt a nézők között egyik vasutaskollégájának igen csinos felesége, a kék-fehéren csíkoló selyemruhában virító Rózsa néni is, akire, úgy tűnt nekem, anyám féltékeny volt. Vele kapcsolatban emlékszem, hogy apámmal Putnokról beszélgettek, a városról, ami hallomásból jól megtornáztatta képzeletemet, de ahová soha nem jutottam el. A szárnyaskerek-embliemés magyar vasút Bánrévéről Erdély legkeletibb csücskébe röpítette apámat: Kosnára neveztek ki a határállomás főnökének. A Déstől kelet felé igyekvő vasútvonal utolsó magyar állomásának helyét az ifjonti hévvel csobogó Aranyos-Beszterce völgyében tűzték ki annak idején az építők, két-három kilométerre a románok lakta falutól, a nekem akkor igen magasnak tűnő hegy lábánál. A hegyoldal felénk eső, füves felét primitív kerítések összevissza kockázták, úgy nézett ki, mint egy hevenyészen foltozott öreg szűr. Az állomástól háromszáz méternyire, egy faházban laktunk, öt percre a román-magyar határt képező folyótól, ahová egyedül is lejárhattam, s ahol pucér román gyerekekkel, a mi oldalunkról és a románról odasereglett fiúkkal-lányokkal fürödtem reggeltől estig. A környéken csak a vasutasok voltak magyarok és a jegyző. Szép, kényelmes faházunk a hegy lábánál, egyedül állt a vasúti sínpálya és a hegy között, mintha véletlenül pötyyintették volna oda. Nyári reggel fel sem kellett öltöznöm, fekete klottgatyában szaladhattam a szénailatú hegyre, ahol mindenféle vadvirág nőtt, harangkelyhes kékek és fehér szirmú margarétaszerűségek, szabadon termett a köménymag is. Borvizért egyedül is el tudtam menni a közeli for-

ráshoz, mely egy derékba vágott fa törzsének kivájt bendőjében tört föl gyöngyözve, pezsegve és nagyon hidegen. Apám vagy valamelyik vasúti segédtiszt felügyelete alatt néha lovagoltam, a hegy túoldalán egy irtás szélén számócsát szedtem, itt még, tisztos távolságból, medvét is láttam, élveztem a szénaillatú nyári szünetet. Nyár végére a háború karmai egyre láthatóbban, egyre érezhetőbben fenyegettek bennünket. A visszavonuló magyar és német csapatokkal megtömött vasúti szerelvények éjjel-nappal dübörögtek, ha egyik-másik megállt Kosnán, megtépázott emberek rajzottak körülötte hangyabolyt utánzó szomorúságként. Elakadt teherautó szomszédságában tétlenkedő német katonák vízbe dobott gránáttal halásztak az Aranyos-Besztercében. A folyásirányban tölünk föntebb, egy duzzasztott vizű, akasztott emberekre emlékeztető, vízből kiálló facsonkokkal tűzdelt tóban az úszó rönkök, mint mondatképzésre váró szótagok rakománya, valamint a már összefogott tutajok, amelyeket mi, gyerekek egyszer-egyszer elszaladtunk megcsodálni, lomhán rostokoltak a vízben. Egyre romlott a helyzet, közeledett a front, a románok a folyó túlsó oldalán és a faluban is mindinkább ellenségesen viselkedtek. Szüleim úgy határoztak, hogy anyám visszahúzódik a gyerekekkel anyai nagyapámékhoz Vállajra. Negyvennégy augusztus huszonvalahányadikán a románok hivatalosan átálltak. Aznap reggel még Kosnán voltunk. Amikor apám megtudta, bepakolt bennünket anyámmal egy vasúti kocsiba, s egy óra múlva már zakatolt velünk a vonat Dés felé. Később mesélte el apám, hogy amint a helyi románok megtudták az átállást, mindjárt lövöldözni kezdtek. De nemcsak lövöldöztek, kézigránátot is dobtak a vasúti kocsikra. A vasutasokat akkor, nem sokan tudják, asszimilálták a honvédséghez. Minden vasúti rangnak volt valamilyen honvédségi megfelelője. Apám, akkor már intézőként, az őrnagyi rang magasságában helyezkedett el a hierarchiában. Neki az utolsó szerelvényel kellett visszavonulni a pályán Désig és onnan tovább nyugat felé, mígnem elért Ausztriába. Onnan Németországba került, amerikai fogságba esett, néhány hónap után szabadult, és 1945 végén hazajött Vállajra. Mátészalkán jelentkezett vasúti munkára, ám hamarosan B-listázták. Ezzel meg is lett húzva az életvonala: a vasúthoz többé nem mehetett. Egyáltalán, akit B-listáztak, nagyon nehezen vették fel bárhova. Apám mindenféle apró munkát elvállalt, még benzinkutas is volt. Közben megromlott a szüleim viszonya, elváltak. Aztán elkapta apámat egy rövid életű cifra örvény. 1948-ban meghívták a DNYBV-hez, a belga érdekeltségű Debrecen–Nyírbátori Vasúthoz igazgatónak, amit nem államosítottak, bizonyára a tulajdonjogok nemzetközi viszonylata miatt. A társaságnak akkor éppen szüksége volt egy főnökre, s mivel ők nem törődtek a B-listával, apámra, doktor Papp Endrére esett a választásuk. A melóssá degradálódott vasutas felvette egyenruháját, és igazgatóként folytatta tevékenységét. Ez is jellemző azokra az időkre. Egy évig tartott a kellemes örvény. A DNYBV központi telephelye Debrecen Salétrom nevű negyedében helyezkedett el. A gondozatlannak kinéző, elhagyott, dudvás-füves térség közepén állt egy fűtőházszerűség, néhány vasúti épület és három-négy tolató vágány, ott aludtak a vonatok, a DNYBV-nek saját kocsijai, mozdonyai voltak, és híres volt gúnyneve is: *Döcögve-Nyögve Bátorba Víz*. Apám jól keresett, és a belga érdekeltség révén 1948 karácsonyán még narancshoz is jutott, mindössze egyetlen szemhez, amit nagyon óvatosan hámoztunk meg, nehogy egy morzsa is kárba vesszen belőle. Valójában már el-

felejtettük a narancs ízét, de ettől függetlenül nagyon finom volt. Persze amikor a DNYBV-t államosították, apámat azonnal kirúgták. Utána Debrecenben egy írógépjavitó vállalatnál helyezkedett el az irodában, majd elvégzett egy könyvelőtanfolyamot, s később Egerben lett könyvelő egy gyárban, míg innen is ki nem rúgták 1957-ben. Ezt követően Pesten az Ikarusnál előbb segédmunkás, majd alvászserelő lett. Egy évtizeddel később, már jól benne a Kádár-érában, a Könnyűipari Minisztérium munkáskádert keresett egy előadói posztra, és ráakadtak az Ikarusnál szerelőként dolgozó apámra, a munkáskáderra.

Prágai: Kacifántos történet...

Papp: Igen. Ott dolgozott azután néhány évig a minisztériumban, onnan vonult nyugalomba, így kicsit több nyugdíjat kapott.

Prágai: A B-lista neked is meghatározta az életutadat. Munkáséveid annak köszönhető, hogy nem vettek föl egyetemre...

Papp: Nemcsak apám, az egész család „hibás” volt a rendszer szemében. „Hibás” volt, de énszerintem, nem elég „hibás”; ha az lett volna, mondjuk arisztokrata, akkor másképpen történik minden. A családuink apai oldalon félig-meddig dzsentrimaradék volt, kispolgárok, értelmiségiek, anyám oldalán földművesek, kereskedők, s itt-ott egy tisztviselő, egy pap, egy középiskolai tanár. A billogot ránk sütötték, azt szenvedtük. Az igazi arisztokraták le voltak nyomva a víz alá, de még akkor is élveztek némi tekintélyt.

Prágai: Lehet, hogy kitérő, de eszembe jut, hogy a vasút is egyfajta „szerkezet” és egyfajta „vizualitás”. Nem oda akarok ezzel kilyukadni, hogy a világ e sajátos leképzése, a menetrend, a vasúti térkép, a szabályzat, a tárgyi környezet bizonyára meghatározta vizualitás iránti érdeklődésedet... De említetted, hogy már a középiskolában kitűntél ábrázoló geometriából, majd gimnázium után, munkahelyeden, az egeri üzemben lemezkirajzoló lettél: elszívócsövek rajzát kellett fémlemezre vinned. Ez is nyersanyagá vált?

Papp: A vizualitás iránti érzékenység bizonyára tudat alatti adottság. Képi érzékenységet nyilván fokozta a gyári kirajzoló munka is, de főleg a komplikált műszaki rajzok olvasása, azaz gyakorlati alkalmazása. Kiküldött szerelőként megérkeztünk valahová egy üzembe, és ott a műszaki rajz útmutatásai szerint kellett a hurka-kolbász ábrából kiolvasni, hogyan kell összeilleszteni az elemeket, a kisebb-nagyobb csöveket, az elszívófejeket, melyek érrendszerként hálózták be a munkatermet. Ez a tevékenység a képi érzékenységet és bizonyára az erre irányuló gondolkodás mechanizmusát is elősegítette. Persze a képverseket sem úgy kezdtem el, hogy na, mostantól kezdve képverselek. Amikor Párizsban, a hatvanas évek első felében a Magyar Műhelyt szerkeszteni kezdtük, bejártunk a nyomdába, hogy a tördelőmestert ellenőrizzük, mivel a szöveg magyar, a tördelőmester viszont francia volt. A mester munkáját figyelve felismertünk bizonyos szabályokat, azt többek között, hogy a lap tördelését meghatározott rendezőelvek alapján végzi. Később jöttünk rá, hogy semmi mást nem csinált, mint alkalmazta a tipográfia klasszikus törvényeit. Az egyik ilyen elv például az volt, hogy amikor verset tördelt, a vers leghosszabb sorát az oldal közepére tette, és az összes többi sort balra kiszorítva ehhez igazította. Ez minket nem elégített ki. Sárközi Györgynek van például olyan verse, melyben itt-ott van egy hosszabb sor, és sok-sok rövid. A tördelőmester szabályai szerint minden sort balra kihúzza kellene tördelni, ami tönkreteszi az oldal vizuális egyensúlyát.

Prágai: Az önéletírás felfogható úgy, mint egy emlékezési folyamat, amelynek során az én megpróbál „értelmet adni” saját történetének. Fölepíti azt az imázst, ahogy önmagát és történetét látni akarja. Hiszen az életút nyitott a lehetőségek, a váratlan felé. Tizennyolc-húsz éves korodban valószínűleg nem sejtetted, hogy az életed milyen irányba fordul, ki kell lépned a megszokott közegeből, végül az országot is elhagyni kényszerülsz.

Papp: Élni kellett. Belecseppentem egy helyzetbe. Érettségi után, mivel hely hiányában többszörösen nem vettek fel egyetemre, először Pesten próbáltam munkahelyet keresni, de szállást sem találtam, bár kerestem; akkor tudtam meg, mi az, hogy ágyrajárás, milyen az, amikor az idegenségtől szárlanként csúszik az izzadság a testeden, milyen elmerülni mások elhagyott szögében, milyen az örökös otthontalanság. Végső mentésként kerültem Egerbe, a Lakatosárugyárba segédmunkásnak: apám, aki közben másodszorra is megnősült, ott volt könyvelő, átmenetileg náluk lakhattam. Nagydarab gyerek lévén, sportoló, az elején gyakran a nyakamba sóztak valami, az izmokat és a kitartást próbára tevő munkát. Első este például majdnem képtelen voltam vacsorázni, mert alig bírtam kezembe venni a kenyeret, annyira kifáradtam. Nehéz volt, míg beleszoktam. A létra legalján álltam. A gyárakban akkor is voltak brigádvezetők, művezetők, normások, pártkorifeusok, mindenki parancsolt nekem. Ott tapasztaltam meg, milyen ellenszenvvel tekintenek a munkások a vasalt nadrágosokra. Kik voltak ezek? A függetlenített szakszervezeti titkár, akit főleg akkor láttunk, amikor jött a tagdíjat beszédni; a függetlenített párttitkár, akinek sem emberi, sem szakmai hitele nem volt; a sunyinak, népnyúzóknak titulált normások; a vállalati vezető réteg: a mérnökök, a műszaki rajzoló, az irodisták. Jó, nálam lejjebb voltak az anyagmozgatók, az volt a legalja munka. De igazából nem ez marta a lelkemet, nem a munkássors, amikor az országban állítólag a munkások gyakorolták a hatalmat, nem a társadalmilag mélybe taszítottság, hanem a kilátástalanság, az intellektus aszályosodása, az értelmes barátok, lányok hiánya, a takaréklángon sínylődő szellemi tevékenység, a semmiben lógás. A velem egyidős ifjúmunkások mind ott lébecoltak a műhely árnyékos sarkában, várták, valaki rájuk szóljon, irányítsa őket valamerre, csinálják ezt vagy azt. Eleinte a szegecselésnél elengedhetetlen *rátartás* volt a fő munkám. Bebújtam egy kisebb-nagyobb fémlemezéből összeépítendő dobozba, s a megfelelő helyen egy nagy fejű, puha fémszegecset dugtam bele a két összefogandó lemezen átfúrt lyukba, s a szegecs gombafejének nekitámasztottam egy súlyos kalapácsot, ami arra volt jó, hogy a lyuk külső oldalán ütögetve a szegecset a mester legyűrje a lyuk köré a kiálló szár anyagát. Önálló munkám először egy magas vastalozaton álló fúrógép kezelése volt: a gyári termékek bizonyos fémalkatrészeit kellett átfúrni a karcolt kereszttel kijelölt helyen. Aztán egy öreg mesternek segédkezve megtanultam falcolni, azaz egy vaslemezről készült cső végén egy egycentis párkányt belülről úgy kihajtani, hogy a párkány tökéletesen merőleges legyen a henger palástjára. Nagyon lassan kezdett összerakódni körém az új világ. A proletárellet mindennapjai keserűek, izzadságszagúak voltak.

Könyvbe foglalva Beszélgetés a pálya mentén címmel kiadónknál jövőre jelenik meg a teljes szöveg könyvsorozatunk második darabjaként.